

ZVÄZ BRANNOSTI NA SLOVENSKU (1945 – 1949)

JOZEF V Ý B O H

VÝBOH, J.: Defence Capacity Union in Slovakia (1945 – 1949). *Vojenská história*, 3, 1, 1999, pp 37 – 53 Bratislava.

The author in this study deals with the issue, which has been observed insufficiently, marginally only in the general context related to the Slovak historiography. He concentrates on the issue of organisational level and development of the Defence Capacity Union, the question of programmed arrangements and determined missions. He follows the original archive research. Defence Capacity was a national incorporate institution formed with the aim to arrange and provide defence preparation of civil inhabitants. The author collected and classified quite great amount of factographic information, most of which was unknown. Less attention is paid to social and political aspects of Defence Capacity existence which represented the main reason of its disestablishment.

Military History. Slovakia. Defence Capacity Union. 1945 – 1949

Príprava, priebeh a výsledky druhej svetovej vojny výrazne potvrdili skutočnosť, že sa vojny v 20. storočí stali vojnami národov. Bolo to dokumentované nielen rastom počtu štátov zúčastnených na vojne a počtu príslušníkov ich ozbrojených síl, ale aj všeobecným rastom požiadaviek a nákladov na ekonomické zabezpečenie vojny. Spolu s tým sa rozširovali aj rôzne formy aktívnej účasti obyvateľstva na obrane štátu, vrátane jeho účasti na bojovej činnosti v tyle bojujúcich vojsk protivníka.

Rast úloh ozbrojených síl a obyvateľstva v potenciálnej vojne a na obrane štátu objektivizovali v povojnovom období požiadavku na zjednotenie jeho branného úsilia. Uvedené skutočnosti sa v plnom rozsahu týkali aj Československa, kde sa aktuálnou stala aj potreba vytvoriť jednotnú celoštátnu brannú organizáciu.¹ Motívom začatia prác na vytvorení brannej organizácie nebolo v tomto čase síce bezprostredné nebezpečenstvo vonkajšieho napadnutia Československej republiky, ale skôr požiadavky perspektívneho zabezpečenia obrany krajiny. Navyše skutočnosť, že branná výchova štátu v období medzi svetovými vojnami bola roztrieštená medzi viacero spolkov a organizácií (asi 50 – J. V.).² Ukázala sa teda nevyhnutnosť vytvoriť jednotnú celoštátnu brannú organizáciu, na ktorú by boli delegované povinnosti v oblasti brannej výchovy a branného výcviku obyvateľstva. Jej celkové riadenie, osobitne v oblasti odbornej stránky brannej výchovy, malo však podliehať vojenskej správe.³ Takéto chápanie bolo výsledkom poznania nových trendov vo vývoji vojenstva a nevyhnutnosti riešiť niektoré nové úlohy v príprave zápolia podľa skúseností z druhej svetovej vojny. Na základe získaných poznatkov prišla potom vojenská správa k záveru vytvoriť zväz brannosti, ktorému by mohol byť zverený branný výcvik, najmä nevojakov.⁴ V tomto zmysle požiadala o riešenie vojenskú radu pri predsedníctve československej vlády.⁵

¹Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, fond Úradu pri predsedníctve Slovenskej národnej rady (ÚP SNR) 1944 – 1960 I., kartón čís. 273 – Správa o činnosti Zväzu brannosti, spracovaná MNO/Hlavný štáb (HŠ) – Hlavný inšpektorát brannej výchovy (HIBV) pre vládne úrady v Prahe a Bratislave – máj 1947.

²Vojenské dejiny Československa, V. díl (1945 – 1955). Praha, Naše vojsko 1989, s. 86.

³DJUBEK, E.: Příspěvek k dějinám vzniku a vývoje čs. systému branné výchovy v letech 1945 – 1949 (Svaz brannosti). In: Sborník studijních materiálů k branné výchově a propagandě č. 3. Praha 1968, s. 8 – 9.

⁴Tamže.

⁵Manifest Sekretariátu Zväzu brannosti pre Slovensko v Bratislave pri príležitosti celoslovenského zjazdu Zväzu brannosti 23. a 24. februára 1946. In: Čas, ročník II/1946, s. 2.

⁶Vojenský historický archív (VHA) Praha – MNO/politický kabinet ministra národnej obrany (PK MNO) 1945, kartón čís. 5 – Stručné odůvodnění nutnosti vytvoření Svazu brannosti, s. 1 – 2.

⁷Vojenská rada bola vytvorená na prvej schôdzi ministerskej rady 5. apríla 1945. Jej členmi boli námestníci predsedu vlády Klement Gottwald a Jozef David, ďalej minister národnej obrany gen. Ludvík Svoboda, štátny tajomník na ministerstve národnej obrany plk. MVDr. Mikuláš Ferjenčík, náčelník Hlavného štábu československej armády gen. Bohumil Boček; tajomníkom rady sa stal náčelník Hlavnej správy výchovy a osvetu (HSVO) mjr. JUDr. Jaroslav Procházka. V kompetencii rady boli otázky všeobecnej organizácie československých ozbrojených síl a problémy vojenskopolitického a vojenskohospodárskeho charakteru – J.V.

Prvé kroky vedúce k vzniku jednotnej brannej organizácie boli vykonané na rokovaní vojenskej rady 7. júna 1945,⁶ ktorá vyslovila svoj súhlas s vytvorením takejto inštitúcie. Zároveň odporučila vojenskej správe začať rozhovory s tými organizáciami a spolkami, ktoré brannú výchovu organizovali už v predvojnovom období. Na rokovaní s vojenskou správou, ktoré sa uskutočnilo 11. júla 1945, sa potom zúčastnili predstavitelia štyroch organizácií – Zväzu československého dôstojníctva, Zväzu národných streleckých gárd, Zväzu československých rotmajstrov a Zväzu československých záložníkov. Tí súhlasili s iniciatívnym podnetom vojenskej správy na ich zlúčenie do jednotnej organizácie, ako aj s vytvorením prípravného výboru Národného zväzu brannosti (NZB).⁷ Na ustanovujúcej schôdzi tohto výboru bol do jeho čela vymenovaný štátny tajomník ministerstva národnej obrany gen. MVDr. Mikuláš Ferjenčík, za členov výboru náčelník Hlavného štábu československej armády gen. Bohumil Boček, náčelník Hlavnej správy výchovy a osvetu (HSVO) pplk. JUDr. Jaroslav Procházka a predstavitelia uvedených zakladajúcich zväzov.⁸

Ustanovujúca schôdza prípravného výboru Národného zväzu brannosti predstavovala historický medzník vo vývoji československých branných ustanovizní. To predovšetkým preto, že bola odstránená nielen ich predchádzajúca roztrieštenosť, ale bol vytvorený aj základ pre jednotné pôsobenie v rámci brannej prípravy a výchovy obyvateľstva.⁹ To bez ohľadu na medzinárodnú a vnútropolitickú klímu po roku 1945. Možno konštatovať, že práve poznatky z predvojnového obdobia, vojny, ako aj potenciálny a neskoršie i reálny vývoj vnútro politickej situácie či medzinárodných vzťahov a vojenstva... objektivizovali tento počín a smerovanie v oblasti brannosti vôbec. V podmienkach Československa sa tak vznikajúci Národný zväz brannosti stal oficiálnym nositeľom branného programu štátu vo vzťahu k civilnému obyvateľstvu. Tomuto postaveniu zodpovedali i jeho postupne vytvárané programové a organizačné zásady.

Prvé a dá sa povedať i jednoznačné potvrdenie uvedených zámerov bolo obsiahnuté už v otváracom prejave gen. Ferjenčíka na ustanovujúcej schôdzi prípravného výboru. Zdôraznil v ňom, že ide o vytvorenie celoštátnej predvojenskej brannej organizácie, ktorá sa stane nielen nositeľom branného programu, ale zároveň bude zblížovať verejnosť s armádou a jej predstaviteľmi. Spolu s tým bola proklamovaná aj zásada, že na báze dobrovoľnosti budú vo zväze združovaní príslušníci oboch národov, osoby všetkých branných pomerov a oboch pohlaví. Sídлом celoštátneho vedenia sa mala stať, a aj sa stala Praha, zatiaľ čo v Bratislave sa postupne vytvoril Ústredný sekretariát Národného zväzu brannosti pre Slovensko.¹⁰ Vytváranie riadiacich orgánov zväzu teda zohľadňovalo aj slovenské národné špecifiká tak, ako boli deklarované v Programe novej československej vlády Národného frontu Čechov a Slovákov z 5. apríla 1945.¹¹

Cieľ vytvorenia celoštátnej brannej organizácie úzko korešpondoval s jej predpokladanými úlohami v oblasti brannej výchovy, športu, i úlohami, ktoré mala plniť v čase brannej pohotovosti štátu. Tie sú obsiahnuté jednak v už spomenutom zdôvodnení nevyhnutnosti vytvorenia zväzu, ako aj v prejave gen. Ferjenčíka na ustanovujúcej schôdzi prípravného výboru zväzu.

Dominujúcu úlohu činnosti Národného zväzu brannosti predstavovalo úsilie o dosiahnutie národnej jednoty českého a slovenského národa v zabezpečovaní obrany Československej republiky, slobody a práv občanov. V tomto zmysle sa od zväzu očakávalo, že sa bude pod-

⁶VHA Praha – MNO/PK MNO 1945, kartón čís. 5 – Stručné odůvodnění nutnosti vytvoření Svazu brannosti, s. 1 – 2.

⁷Tamže.

DJUBEK, E.: c. d., s. 14 – 15.

Národný sväz brannosti: In: Národná obrana, ročník I., čís. 94/1995, s. 1.

⁸VHA Praha – MNO/PK MNO 1945, kartón čís. 5 – Stručné odůvodnění nutnosti vytvoření Svazu brannosti, s. 1 – 2.

⁹Poslanie Sväzu brannosti. In: Bojovník, ročník I., čís. 30/1945, s. 3.

Národný sväz brannosti. In: Národná obroda, ročník I., čís. 94/1945, s. 1.

¹⁰Tamže.

¹¹Program nové československé vlády Národného frontu Čechů a Slováků z 5. dubna 1945 (Košícký vládní program). Praha, Svoboda 1974.

statnou mierou podieľať na výchove občanov k vojenskej disciplíne, vlasteneckému cíteniu, oddanosti a vernosti štátu, sebaobetovaniu...¹² Dôležitou zložkou plnenia týchto úloh mala byť i konkrétna ideová, mravnopolitická a kultúrna výchova, vedúca k všeobecnému povzneseniu brannosti štátotvorných národov republiky. V ich realizácii mal zväz úzko spolupracovať s vojenskou správou a tými rezortmi vlády, ktoré bezprostredne participovali na budovaní československej armády. Od zväzu sa zároveň očakávalo rozvinutie činnosti v propagovaní ľudovej demokracie, pokroku a slobody a v popularizácii tradícií československej armády a armád spojeneckých štátov. Národný zväz brannosti mal tiež byť jediným predstaviteľom brannej výchovy a športu na medzinárodnom poli.¹³ Špecifickou, vojensko-odbornú úlohu Národného zväzu brannosti predstavovalo vytváranie jeho vojensky organizovaných jednotiek.¹⁴

Programovo bola do úloh Národného zväzu brannosti zahrnutá i obrana stavovských a hospodárskych záujmov svojich členov či poskytovanie sociálnej a podpornej činnosti tých organizácií, z ktorých zväz vznikol.¹⁵ Novovytváraná branná organizácia prišla teda i s programovým prvkom, ktorý v povojnových československých podmienkach predbehol svoju dobu.

Logickým pokračovaním procesu konštituovania novej brannej organizácie boli valné zhromaždenia ústredí zakladajúcich zväzov, ktoré sa konali 28. septembra 1945. Na nich tieto zväzy slávnostne manifestovali splynutie s Národným zväzom brannosti.¹⁶ Dôležitú úlohu vo vytváraní zväzu malo tomuto aktu predchádzajúce rokovanie československej vlády 24. septembra 1945. Vláda totiž svojím uznesením poverila prípravný výbor Národného zväzu brannosti, aby v spolupráci s ministerstvom školstva a osvetu pripravil návrh Dekrétu prezidenta republiky na vytvorenie Zväzu brannosti (ZB),¹⁷ čo bol nový oficiálny názov pre túto organizáciu.

Už pripravená osnova návrhu dekrétu zohľadnila všetky podstatné skutočnosti, ktoré boli uvádzané v predchádzajúcich oficiálnych vyhláseniach a na rokovaníach o vytvorení brannej organizácie. To sa odrazilo aj v konkrétnom spracovaní návrhu dekrétu, ktorý predpokladal, že pre realizáciu zákona o brannej výchove čís. 184 Zb. z 1. júla 1937 bude pre celú oblasť štátu vytvorený Zväz brannosti, ktorý pod priamym dozorom ministerstva národnej obrany prevzme branný výcvik. Úlohy v oblasti brannej telesnej výchovy mal zväz realizovať v spolupráci so zjednotenou organizáciou telesnej výchovy. Do kompetencie Zväzu brannosti návrh zahrnul aj vytváranie a výcvik vojensky organizovaných jednotiek a podmienky na ich použitie. V súlade s § 28 zákona o brannej výchove čís. 184/37 Zb. a § 206 vládneho nariadenia čís. 441 Zb. z 15. septembra 1937 už návrh dekrétu obsahoval aj časť o ich použití pre vojenskú službu. V jej rámci to bola napríklad strážna služba, účasť v pomocných a ozbrojených asisten-

¹²VHA Praha – MNO/PK MNO 1945, kartón čís. 5 – Stručné odôvodnení nutnosti vytvoření Svazu brannosti, s. 1 – 2.
VHA Praha – MNO/HŠ – 4. odbor 1945, 68 1/6 5 – Důvodová správa k dekretu presidenta republiky o vytvoření Svazu brannosti.

DJUBEK, E.: c. d., s. 15.

¹³VHA Praha – MNO/PK MNO 1945, kartón čís. 5 – Stručné odôvodnení nutnosti vytvoření Svazu brannosti, s. 1 – 2.

Poslanie Národného svazu brannosti. In: Bojovník, ročník I., čís. 30/1945, s. 3.

Národný svaz brannosti. In: Národná obroda, ročník I., čís. 94/1945, s. 1.

¹⁴Tamže.

¹⁵Tamže.

¹⁶VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV 1946, kartón čís. 135, čj. 11005 – Správa o činnosti Svazu brannosti pro generální sekretariát Nejvyšší rady obrany státu z 15. září 1946.

Poznámka:

a) Najvyššia rada obrany štátu predstavovala orgán vlády na riešenie najdôležitejších úloh obrany štátu. Zriadená bola vládny uznesením zo 6. októbra 1933 a neskôr zákonom čís. 131/1936 Zb. Predsedom rady bol predseda vlády a členmi kľúčovi ministri vládneho kabinetu. J. V.

b) Vojenské dejiny Československa, c. d., s. 86 uvádzajú ako termín konania valných zhromaždení deň 27. septembra 1945 – J. V.

¹⁷Vojenské dejiny Československa, c. d., s. 86.

ciách, v protiteleteckej ochrane, výpomoc pri zaist'ovaní hraníc, pri živelných pohromách a podobne.¹⁸ Okrem toho treba zdôrazniť, že návrh Dekréту na vytvorenie Zväzu brannosti rešpektoval existenciu slovenských národných orgánov a ich účasť na riešení otázok celoštátneho významu.¹⁹

Návrh dekrétu prezidenta republiky bol 25. augusta 1945 rozoslaný na medzirezortné pripomienkovanie a zároveň odovzdaný na posúdenie Slovenskej národnej rade.²⁰ Konečnú verziu návrhu dekrétu potom spracovalo a vláde predložilo ministerstvo národnej obrany 1. októbra 1945. Vláda republiky návrh prerokovala a schválila na svojej schôdzi 25. októbra 1945.²¹ Proces tvorby Dekrétu prezidenta republiky o vytvorení Zväzu brannosti bol legislatívne zavŕšený 27. októbra 1945, keď ho prezident podpísal. Dňa 15. novembra 1945 potom pod číslom 125 vyšiel v Zbierke zákonov, čím nadobudol platnosť. Tak vznikol právny základ pre existenciu a činnosť Zväzu brannosti.²² Tým sa zároveň skončila roztrieštenosť v realizovaní úloh brannej výchovy.

Významnou súčasťou procesu zavŕšenia tvorby Zväzu brannosti po zverejnení dekrétu o jeho vytvorení bolo vykonávajúce vládne nariadenie. Tvorili ho všeobecné pokyny, ktoré uvádzali dekrét do života, ako aj konkrétne normy pre organizačnú výstavbu a činnosť zväzu. Vláda Československej republiky v ňom stanovila viacero dôležitých, svojim spôsobom legislatívnych noriem. Predovšetkým Zväz brannosti bol vo veciach brannej výchovy, branného výcviku a spolupôsobenia pri obrane štátu podriadený ministerstvu národnej obrany. Vojensky organizované jednotky zväzu, vytvorené k súčinnosti pri tejto obrane, mali plniť úlohy podľa vojenských predpisov a počas vojny (§ 95, odst. 5 Ústavnej listiny, § 128, odst. 6 zákona o obrane štátu) sa tiež predpokladalo ich podriadenie veliteľom československej armády, ktorým budú pridelené. A konečne, uvedené vykonávajúce nariadenie stanovilo, že Zväz brannosti môže prepožičiavať veliteľské funkcie, hodnosti a odznaky príslušníkom vojenských jednotiek zväzu s tým, že tieto môžu byť používané len pri výcviku a verejnej činnosti zväzu.²³

Hlavné organizačné otázky a vnútornú štruktúru Zväzu brannosti riešilo uvedené nariadenie vlády v Organizačnom poriadku zväzu. Tento, v súlade s cieľmi a úlohami Zväzu brannosti, vymedzoval aj jeho nasledujúcu organizačnú štruktúru.²⁴

¹⁸VHA Praha – MNO/HSVO 1945, kartón čís 73, čj. 2747 dŕv. – Návrh na Dekret prezidenta republiky o vytvoření Svazu brannosti pro vládní úřady v Praze a Bratislavě.

VHA Praha – MNO/PK MNO 1945, kartón čís. 5 – Stručné odůvodnění nutnosti vytvoření Svazu brannosti, s. 1 – 2. Poslanie Národného Svazu brannosti. In: Bojovník, ročník I., čís. 30/1945, s. 3.

Národný svaz brannosti. In: Národná obroda, ročník I., čís. 94/1945, s. 1.

¹⁹VHA Praha – MNO/HSVO 1945, kartón čís. 2747 dŕv. – Návrh na Dekret prezidenta republiky o vytvoření Svazu brannosti...

²⁰VHA Praha – MNO/PK MNO 1945, kartón čís. 4 – Osnova Dekretu prezidenta republiky o vytvoření Svazu brannosti. Vojenské dějiny Československa, c. d., s. 87.

²¹VHA Praha – MNO/ Usnesení vlády 1945, kartón čís. 2 – Usnesení z 96. schůze vlády z 25. října 1945.

Poznámka: Vojenské dějiny Československa, c. d., s. 86 uvádějí jako termín prerokování návrhu dekrétu vo vládě deň 24. septembra 1945 – J. V.

²²VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV 1946, kartón čís. 185, čj. 11005 – Zpráva o činnosti Svazu brannosti pro generální sekretariát Nejvyšší rady obrany státu z 15. září 1946.

SNA Bratislava – fond ÚP SNR 1944 1960 I., kartón čís. 273 – Správa o činnosti Zväzu brannosti pre vládné orgány v Prahe a Bratislave z mája 1947.

Poznámka: Vojenské dějiny Československa, c. d., s. 87 uvádějí, že prezident republiky podpísal dekrét o vytvoření Zväzu brannosti už 27. septembra 1945 – J. V.

²³SNA Bratislava – fond ÚP SNR 1944 – 1960 I., kartón čís. 531, čj. MNO 44494 – IV/1. oddel. 1946 – Návrh vládného nariadenia na všeobecné vykonávacie nariadenia k Dekrétu prezidenta republiky o vytvorení Zväzu brannosti.

²⁴VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV 1946, kartón čís. 135, čj. 579 – Návrh vládního nařízení na „Organizační řád Svazu brannosti“.

SNA Bratislava – fond ÚP SNR 1944 – 1960 I., kartón čís. 531, čj. MNO 44494 – IV/1. oddel. 1946, Návrh vládného nariadenia k vydaniu „Organizačného poriadku Zväzu brannosti“.

SNA Bratislava – fond ÚP SNR 1944 – 1960 I., kartón čís. 273 – Správa o činnosti Zväzu brannosti pre vládné orgány v Prahe a Bratislave z mája 1947.

VHA Praha – MNO/HŠ – 12. oddel. 1947, kartón čís 175, čj. 10311 – Zřizování středisk branné výchovy.

DJUBEK, E.: c. d., s. 30 – 35.

- Ústredie Zväzu brannosti (ÚZB) a jeho orgány – valné zhromaždenie, ústredný výbor, predsedníctvo ústredného výboru, užšie predsedníctvo, kontrolný zbor a rozhodcovský súd,
- Odbory Ústredia Zväzu brannosti – branný a výcvikový, osvetový a mravnopolitický, študijný, hospodársky, sociálny a stavovský,
- Kraje Zväzu brannosti, u ktorých vymedzoval sídla a obvody krajov; predpokladal tiež, že veliteľ kraja vymenuje minister národnej obrany na návrh ÚZB,
- Odbočky Zväzu brannosti, ktoré sa stali právnickými osobami. Tie predstavovali súhrn ľudí, zariadení a prostriedkov, ktoré sa používali na výcvik a brannú výchovu. O vytvorení odbočky rozhodovalo predsedníctvo Ústredia Zväzu brannosti a riadil ju výbor, dozorný zbor a zmierovací sudca, ktorých spolu s veliteľom odbočky volilo valné zhromaždenie odbočky. Úlohy brannej výchovy v odbočkách realizovali strediská brannej výchovy. Úlohou strediska bola príprava občanov na plnenie branných úloh, zdokonaľovať úroveň vojenskej pripravenosti vojakov v zálohe, pripraviť ich ako veliteľov a cvičiteľov a byť spojovacím článkom medzi armádou a obyvateľstvom. Veliteľa strediska do funkcie ustanovoval okresný národný výbor,
- miestne skupiny Zväzu brannosti, ktoré boli vytvárané odbočkami zväzu. Činnosť skupiny riadil miestny výbor na čele s predsedom,
- členstvo v Zväze brannosti, ktoré malo základ v dobrovoľnosti. Táto zásada bola považovaná nielen za plne vyhovujúcu potrebám demokratického ducha zväzu, ale aj za prakticky účelnú.

Z uvedeného vyplýva, že organizačná štruktúra Zväzu brannosti predstavovala vo vtedajšej politickej organizácii spoločnosti značné novum. Aktívne totiž zasiahla do tradičnej siete spolkového života (osobitne v Česku) a spolupôsobila pri jeho transformovaní na nové podmienky.

Prvé konkrétne opatrenia vo vytváraní štruktúry Zväzu brannosti začal realizovať už jeho prípravný výbor. Ten rozdelil územie Československej republiky na 24 krajov (Česko – 12, Slovensko – 6, Morava – 6) a v okresoch začal vytvárať odbočky zväzu (na začiatok najmenej jedna). Na čele krajov boli krajské veliteľstvá, ktoré riadili činnosť odbočiek na teritóriu kraja. Okrem toho boli vytvárané tzv. zemské sekretariáty v Prahe, Brne a v Bratislave, ktoré predstavovali medzičlánok medzi kraji a Ústredím Zväzu brannosti.²⁵ V podstate však išlo o „kopírovanie“ veliteľstiev vojenských oblastí. Proces výstavby Zväzu brannosti po zverejnení Dekrétu prezidenta republiky o jeho vytvorení pokračoval ustanovujúcim valným zhromaždením zväzu. To sa za účasti delegátov z dovtedy vytvorených odbočiek uskutočnilo 16. decembra 1945. Jeho konanie a význam umocnila prítomnosť prezidenta republiky Dr. Edvarda Beneša, predsedu vlády Zdeňka Fierlingera, predsedníctva Dočasného národného zhromaždenia, zástupcov politických strán, ústredných úradov...²⁶ Hlavnou úlohou valného zhromaždenia bolo schváliť vytvorenie Zväzu brannosti, prijať jeho Dočasný organizačný poriadok a zvoliť funkcionárov jeho vedenia. Za predsedu zväzu bol zvolený gen. MVDr. Mikuláš Ferjenčík, za podpredsedov gen. Bohumil Boček a plk. JUDr. Jaroslav Procházka. Úradujúcimi predsedami Zväzu brannosti sa stali pplk. Celestýn Hanzal a škpt. v zál. Vladimír Pacák. Za generálneho tajomníka zväzu zhromaždenie vymenovalo pplk. Josefa Bryma, za veliteľa Zväzu brannosti plk. Karla Kříža a za jeho zástupcu pplk. Adolfa Hrušku. Všetci menovaní tvorili užšie predsedníctvo zväzu. Zvolených funkcionárov potom do uvedených funkcií ustanovil minister národnej obrany.²⁷

²⁵Vojenské dějiny Československa, c. d., s. 87.

²⁶VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV 1946, kartón čís. 135, čj. 11005 – Správa o činnosti Svazu brannosti pro generální sekretariát Nejvyšší rady obrany státu z 15. září 1946.

²⁷Tamže.

Vojenské dějiny Československa, c. d., s. 88.

DJUBEK, E.: c. d., s. 32 – 33.

Poznámka: členmi ústredia ZB sa okrem už uvedených stali aj zástupca SNR, 24 krajskí delegáti, náčelníci odborov a konatelia ZB, zástupcovia 7 ministerstiev, predsedovia branných komisií všetkých polit. strán, zemských národných výborov v Prahe, Bratislave a Brne...

Dočasný organizačný poriadok Zväzu brannosti, prijatý na uvedenom valnom zhromaždení, jednoznačne potvrdil základné východiská, ciele, úlohy... tak, ako boli postupne nielen formulované a proklamované, ale aj realizované. Je celkom prirodzené, že od prijatia a vyhlásenia Dekrétu prezidenta republiky o vytvorení Zväzu brannosti do konania valného zhromaždenia a po ňom došlo aj k určitým zmenám vo výstavbe zväzu. Ich základ vytvorilo rozhodnutie ÚZB skončiť organizačnú výstavbu zväzu do 31. decembra 1946. Prijaté opatrenia na realizáciu tejto úlohy mali zabezpečiť, aby do polovice decembra 1945 boli založené odbočky zväzu v miestach, kde predtým pôsobili organizácie, ktoré sa združili vo Zväze brannosti. Do tohto času malo byť utvorených najmenej 500 odbočiek. V skutočnosti však bolo, a to až v druhej polovici roka 1946, utvorených len 409, z toho na Slovensku 44 odbočiek a 19 ich prípravných výborov. Plán organizačnej výstavby a prijaté opatrenia zároveň predpokladali vytvoriť do 30. júna 1946 odbočky Zväzu brannosti v sídlach súdnych okresov a do konca roka v mestách nad 2000 obyvateľov, v sídliskách v okolí veľkých miest a v dôležitých miestach pohraničia. Súčasne s tým mali byť vo väčších obciach vytvárané miestne skupiny zväzu. Aktuálnym sa stalo aj zníženie počtu krajov Zväzu brannosti. V lete 1946 bol ich počet znížený z 24 na 11 krajov. Toto opatrenie sa však netýkalo Slovenska, kde zostali zachované tri kraje.²⁸

Ďalšie zmeny v organizácii Zväzu brannosti sa udiali v apríli 1947. Tie do určitej miery zmenili najmä obsadenie funkcií jeho ústredia. Zachované síce zostalo obsadenie funkcie predsedu – gen. MVDr. Mikuláš Ferjenčík a generálneho tajomníka – plk. Josef Brym, ale z rôznych príčin prestali vo Zväze brannosti pôsobiť niektorí dovtedajší funkcionári jeho vedenia, najmä generál Bohumil Boček, plk. JUDr. Jaroslav Procházka, ppłk. Celestýn Hanzal a škpt. v zál. Vladimír Pacák. Novým podpredsedom zväzu sa stal gen. Čeněk Kudláček.²⁹

Zmenami v organizácii Zväzu brannosti, ktoré sa udiali v roku 1947, sa opäť zvýšil počet jeho krajov, a to z 11 na 12. Na Slovensku však zostal ich počet nezmenený, t. j. IX. kraj Bratislava, X. kraj Banská Bystrica a XI. kraj Košice. Teritórium uvedených slovenských krajov bolo vymedzené týmito správnymi okresmi:³⁰

- a) IX. kraj Bratislava: Bánovce nad Bebravou, Bratislava – mesto, Bratislava – okres, Čadca, Dolný Kubín, Dunajská streda, Galanta, Hlohovec, Ilava, Komárno, Kysucké nové Mesto, Malacky, Modra, Myjava, Námestovo, Nitra, Nové Mesto nad Váhom, Nové Zámky, Piešťany, Považská Bystrica, Prievidza, Púchov, Senica, Skalica, Stará Ľala (Hurbanovo), Šaľa, Šamorín, Topoľčany, Trenčín, Trnava, Zlaté Moravce a Žilina,
- b) X. kraj Banská Bystrica: Banská Bystrica, Banská Štiavnica, Brezno nad Hronom, Feleďince (Jesenské), Kremnica, Krupina, Levice, Lučenec, Modrý Kameň, Nová Baňa, Parkan (Štúrovo), Revúca, Rimavská Sobota, Rožňava, Šahy, Tornaľa, Zvolen, Želiezovce,
- c) XI. kraj Košice: Bardejov, Gelnica, Gíraltovec, Humenné, Kapušany, Kežmarok, Košice–mesto, Košice–okres, Kráľovský Chlmec, Levoča, Liptovský Sv. Mikuláš, Medzilaborce, Moldava nad Bodvou, Poprad, Prešov, Ružomberok, Sabinov, Spišská Nová Ves, Spišská Stará Ves, Stará Ľubovňa, Trebišov a Vranov nad Topľou.

²⁸VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV 1946, kartón čís. 135, čj. 11005 – Správa o činnosti Svazu brannosti pro generální sekretariát Nejvyšší rady obrany státu z 15. září 1946.

VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV, kartón čís. 136, čj. 10159 dův. – Stadium organisace Svazu brannosti – říjen 1946.

²⁹Svaz brannosti – organizácia a úlohy. In: Svaz brannosti, príloha denníka Obrana ľudu, ročník I., čís. 1/1947, s. 2.

³⁰VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV 1948, kartón čís. 152, čj. 986 dův. – Kraje Svazu brannosti v roce 1948.

VHA Trnava – Veliteľstvo 4. oblasti /oblastný inšpektorát brannej výchovy (OIBV) 1947, čj. 43485 – Stanovenie obvodov brannej výchovy.

ROUBÍČEK, M.: Svaz brannosti 1945 – 1949. In: Historie a vojenství, čís. 3/1995, s. 109.

Poznámka: pre komplexné vymedzenie správnych okresov, ktoré boli súčasťou IX., X. a XI. kraja Zväzu brannosti na Slovensku, sme využili najmä tieto dokumenty:

– VHA Trnava – Veliteľstvo 4. oblasti / OIBV 1947, čj. 43 485 dôv. – Inšpektori brannej výchovy – určenie obvodov

– VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV 1947, čj. 10 185 dův. – Připomínky VO 4 – Změny v oblasti – stanovení

– VHA Trnava – Veliteľstvo 4. oblasti / OIBV 1947, čj. 43 485 – Vymedzenie obvodov pre okrskové inšpektoráty v obvode ObIBV (DIBV) v Nitre, Banskej Bystrici a Košiciach podľa výnosu MNO/HŠ-HIBV 1947, čj. 10 185 dôv. – Připomínky VO-4 – změny v oblasti... – J. V.

Súčasťou organizačnej výstavby Zväzu brannosti a jeho konkrétnej štruktúry boli i úlohy vo vytváraní členskej základne. Dočasný organizačný poriadok vychádzal z toho, že celkový počet členov zväzu sa bude skladať z troch zložiek, t. j. z vycvičených členov zaradených do vojensky organizovaných jednotiek, z cvičencov, t. j. z tých, ktorí podľa zákona plnia v odbočke úlohy brannej výchovy a z členov prispievajúcich.³¹ Hlavný inšpektorát brannej výchovy predpokladal otázky členskej základne Zväzu brannosti vyriešiť do konca roka 1947. Vychádzal z toho, že každá odbočka vytvorí vojensky organizovanú jednotku v sile asi 250 členov. Pri uvažovanom počte týchto jednotiek – 1000 to predstavovalo 250 000 členov. Do brannej prípravy vo výcvikových strediskách brannej výchovy malo byť v tom istom čase zapojených asi 720 000 členov. Počas prvého roka svojej činnosti malo teda byť vo Zväze brannosti registrovaných asi 970 000 členov.³²

Reálnemu počtu odbočiek a ich činnosti v brannej výchove malo zodpovedať materiálne vybavenie. V prvom období, t. j. do roku 1947 vrátane, mali byť vybavené tie odbočky, v rámci ktorých boli vytvorené vojensky organizované jednotky. V druhom období, t. j. od roku 1948 sa mali začať materiálne zabezpečovať postupne vytvárané a aktivované strediská brannej výchovy, ktorých počet sa odhadoval na 5000 až 6000.³³

Zväz brannosti sa v procese svojho konštituovania, ale nielen v tomto čase, prejavoval aj politicky. Svedčia o tom dve rezolúcie, ktoré na svojej prvej schôdzi prijal Ústredný výbor zväzu. V prvej z nich sa Zväz brannosti dožadoval očistenia republiky od Nemcov a stotožnil sa s požiadavkou, aby z dôvodu bezpečnosti štátu boli všetci Nemci čo najskôr vyst'ahovaní z jeho územia. Druhá rezolúcia vyjadrovala potom želanie, aby všetky telovýchovné organizácie mali na mysli vyššie záujmy branného zaistenia národa a republiky a vyzývala ich na spoluprácu so Zväzom brannosti.³⁴

V kontexte so vznikom a vývojom Zväzu brannosti v celoštátnom rámci sa vyvíjala i jeho činnosť na Slovensku. Dá sa povedať, že sa na to utvorili aj zodpovedajúce organizačné predpoklady. Okrem iného i tým, že sa predsedom zväzu stal Slovák a že v Bratislave bol vytvorený Ústredný sekretariát Zväzu brannosti pre Slovensko. S prihliadnutím na špecifiká historického, politického, spolkového... vývoja Slovenska sa vyvíjala aj činnosť zväzu na jeho území. Napomáhali to aj aktivity orgánov štátnej moci na Slovensku. Dokumentuje to okrem iného nariadenie poverenictva vnútra z roku 1946, ktoré okresným a miestnym národným výborom stanovilo úlohy na podporu činnosti Zväzu brannosti. K opatreniam tohto druhu patrilo aj vytvorenie komisie pre telesnú a brannú výchovu pri okresných národných výboroch. Na jar 1947 sa potom problematikou zväzu na Slovensku zaoberalo i predsedníctvo Slovenskej národnej rady. V rámci toho prerokovalo aj správu ústredia Zväzu brannosti o výstavbe zväzu a jej zaostávaní na Slovensku.³⁵

Veľmi významnú aktivitu Zväzu brannosti na Slovensku predstavoval celoslovenský zjazd veliteľov a predsedov odbočiek zväzu na Slovensku, ktorý sa v dňoch 23. a 24. februára 1946 konal v Bratislave. Toto snemovanie prebehlo pod záštitou Slovenskej národnej rady a Zboru povereníkov. Jeho význam umocnila aj prítomnosť a prejav prezidenta republiky Edvarda Beneša a náčelníka hlavného štábu československej armády gen. Bohumila Bočka. Na pro-

³¹VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV 1945, kartón čís. 136, čj. 10013 – 1005/46 – Celkový počet členů Svazu brannosti a ich složení.

Zatimní organizační řád Svazů brannosti, § 4, odsek 1 a 2.

³²VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV 1945, kartón čís. 136, čj. 10013 – 10005 – Celkový počet členů Svazu brannosti a ich složení.

³³Tamže.

³⁴Dve rezolúcie Svazu brannosti. In: Národná obroda čís. 91/1946, s. 1.

³⁵SNA Bratislava – fond ÚP SNR 1944 – 1960 I., kartón čís. 273 – Správa o činnosti Zväzu brannosti pre vládne orgány v Prahe a Bratislave z mája 1947.

VHA Trnava veliteľstvo 4. oblasti / OIBV 1947, čj. 19938 – Zriaďovanie a organizovanie odbočiek a miestnych skupín Zväzu brannosti – postup.

gram rokovania boli napríklad zaradené i také otázky, ako organizačný poriadok a smernica pre veliteľov a predsedov Zväzu brannosti na Slovensku.³⁶

Pri príležitosti snemovania vydal Ústredný sekretariát Zväzu brannosti pre Slovensko manifest. Deklaroval v ňom, že národy Československa pred celým svetom dokázali svoje odhodlanie účinne prispieť k svojmu oslobodeniu a vyslovil podporu a pomoc pri budovaní novej, ľudovej armády. Spolu s tým manifest zdôraznil potrebu pestovať národnú brannosť na obranu slobody a nezávislosti štátu, nevyhnutnosť pestovať ju už v mieri, cieľavedome, sústavne a účinne. Zväz brannosti, ako sa uvádza v manifeste, bude k tomuto cieľavedomo pristupovať a konať.³⁷

Dôkazom aktivity Zväzu brannosti na Slovensku boli aj slávnostné dni zväzu, ktoré sa 14. a 15. septembra 1946 konali v Bratislave. Na nich bolo zdôraznené, že Zväz brannosti aktívne pristupoval k realizácii opatrení v oblasti brannej výchovy. Cieľom tejto jeho činnosti bolo zaistiť čo najširšiu spoluprácu a účasť občanov pri zabezpečovaní obrany štátu a plniť tak úlohy, ktoré stanovil zákon o brannej výchove číslo 184/37 Zb. z 1. júla 1937 a vládne nariadenie číslo 101/37 Zb.³⁸ Súčasťou uvedených slávnostných dní Zväzu brannosti bolo manifestačné zhromaždenie mládeže v Bratislave 16. septembra 1946. Rečníci na ňom zdôraznili význam mravnej a telesnej pripravenosti tých členov zväzu, ktorí nie sú vojakmi a z ktorých by sa mala formovať tylová armáda republiky.³⁹

Uvedené skutočnosti vo svojom celku podstatne redukujú záver o zaostávaní vývoja Zväzu brannosti na Slovensku, ktorý sa uvádzal v správe jeho ústredia pre Slovenskú národnú radu. Je síce pravda, že na Slovensku bol nedostatok pripravených funkcionárov a inštruktorov pre prácu vo zväze a že existovala i nerovnomernosť vývoja v jeho jednotlivých krajoch. Často to bola aj deklarativnosť, či politický charakter akcií a nižšia úroveň pomoci orgánov štátnej správy. Lenže to nebolo charakteristické len pre Slovensko. Vo svojej podstate však uvedená činnosť zväzu na Slovensku vystihovala politickú atmosféru a v jej rámci zodpovedala aj úlohám brannej organizácie v danej etape vývoja.

V každej vojenskej a brannej organizácii má dôležité miesto systém riadenia a velenia. V celom rozsahu sa táto skutočnosť vzťahuje aj na Zväz brannosti. Podľa skúseností z predvojnového obdobia bolo žiaduce, aby branná výchova bola organizovaná z jedného centra. Zároveň tak, aby sa na jej riadení a realizovaní zúčastňovali aj orgány na nižších stupňoch Zväzu brannosti. Na zabezpečenie tejto požiadavky boli v štruktúre zväzu vytvorené inšpektoráty brannej výchovy:⁴⁰

- a) Hlavný inšpektorát brannej výchovy (HIBV) vytvorený na ministerstve národnej obrany 15. júla 1946. Na jeho čele bol gen. Čeněk Kudláček. Úlohou inšpektorátu bolo priam o riadiť činnosť veliteľov všetkých stupňov ZB a brannú výchovu vôbec, uvádzať do súladu predvojenský výcvik a výchovu vo Zväze brannosti s výchovou a výcvikom v ar-

³⁶Snemovanie Sväzu brannosti 23. a 24. februára 1946. In: Čas, ročník II., čís. 46/1946, s. 4.

Prejav prezidenta na zjazde predsedov a veliteľov odbočiek Sväzu brannosti zo Slovenska. In: Čas, ročník II., čís. 8/1946, s. 1 – 2.

³⁷Manifest Sväzu brannosti. In: Národná obroda, ročník II., čís. 48/1946, s. 3.

Čo je úlohou Sväzu brannosti. In: Čas, ročník II., čís. 49/1946, s. 2.

³⁸Z armády národ, z národu armáda (slávnostné dni Sväzu brannosti v Bratislave). In: Čas, ročník II., čís. 206/1946, s. 2.

³⁹Armáda a ľud musia byť duchovne zjednotené (Sväz brannosti druhou armádou republiky. Mládež zdrojom brannosti národa). In: Čas, ročník II., čís. 207/1946, s. 1.

⁴⁰VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV, kartón čís. 136, čj. 6638 – Druhy inšpektorátů branné výchovy.

VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV, kartón čís. 136, čj. 23604 dův. – Inšpektoři branné výchovy – příkázani okrsků.

VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV 1948, kartón čís. 153, čj. 1488 dův. – Přehled inšpektorátů (branné výchovy) na Slovensku.

VHA Trnava – veliteľstvo 4. oblasti, kartón čís. 24, zložka 70 – Druhy inšpektorátov brannej výchovy.

Na ceste. In.: Sväz brannosti, príloha denníka Obrana ľudu, ročník I., čís. 1/1947, s. 1.

Poznámka: teritórium 4. rýchlej divízie bolo začlenené do ObIBV pri veliteľstve 9. pešej divízie v Nitre a tvorilo okrskový inšpektorát v Žiline a Turč. Sv. Martine – J. V.

máde. HIBV mal byť zároveň aj prvým registrátorom a realizátorom požiadaviek na špecializáciu príslušného počtu ľudí pre potreby jednotlivých druhov vojsk a služieb československej armády,

- b) oblastné inšpektoráty brannej výchovy (OIBV) a ich podriadené stupne, ktoré boli vytvorené v priebehu rokov 1946 – 1947 pri každom veliteľstve oblasti. Na Slovensku bol oblastný inšpektorát, vytvorený pri veliteľstve 4. oblasti v Bratislave. Tieto inšpektoráty brannej výchovy organizovali a riadili záležitosti branného charakteru na teritóriu vojenskej oblasti; v podmienkach Slovenska to bolo celé jeho územie,
- c) obvodné inšpektoráty brannej výchovy (ObIBV) boli vytvorené pri veliteľstvách príslušných divízií a zahrňovali a riadili brannú výchovu na teritóriu divízie. Niektoré podkladové materiály používajú preto aj názov divízne inšpektoráty brannej výchovy (DIBV). Na Slovensku boli vytvorené tri obvodné inšpektoráty – pri veliteľstve 9. pešej divízie v Nitre, 2. pešej divízie (pešej brigády) v Banskej Bystrici a 10. pešej divízie v Košiciach (pri veliteľstve 4. rýchlej divízie ObIBV nebol vytvorený). Ich obvody boli závislé od počtu okrskových inšpektorátov a ich teritória, ktoré tvorili vymedzené správne okresy,
- d) okrskové inšpektoráty brannej výchovy (OkIBV) boli vytvárané pri vymedzených okresných národných výboroch a v ich rámci riadili brannú výchovu v im podriadených správnych okresoch.

K zmene uvedených obvodov došlo na jar 1947, kedy Hlavný inšpektorát brannej výchovy upresnil počty okrskov, ktoré podliehali obvodným inšpektorátom a zároveň aj zaradenie správnych okresov do pôsobnosti okrskových inšpektorátov. Na Slovensku však zostal zachovaný v podstate predchádzajúci stav. Konkrétne zloženie obvodných inšpektorátov čo do počtu okrskov a im podliehajúcich správnych okresov bolo takéto:⁴¹

1. Obvodný inšpektorát brannej výchovy pri veliteľstve 9. pešej divízie v Nitre s 10 okrskami:
 - a) Bratislava-mesto: Veľká Bratislava,
 - b) Bratislava-vidiek: Bratislava-okres, Dunajská Streda, Galanta, Modra, Šamorín,
 - c) Nové Zámky: Komárno, Stará Ďala (Hurbanovo), Nové Zámky, Šaľa nad Váhom,
 - d) Malacky: Malacky, Myjava, Senica, Skalica,
 - e) Nitra: Nitra, Vráble, Zlaté Moravce,
 - f) Topoľčany: Bánovce nad Bebrovou, Prievidza, Topoľčany,
 - g) Trenčín: Ilava, Nové Mesto nad Váhom, Púchov, Považská Bystrica, Trenčín,
 - h) Trnava: Hlohovec, Piešťany, Trnava,
 - i) Turčiansky Svätý Martin: Dolný Kubín, Námestovo, Trstená, Turčiansky Svätý Martin,
 - j) Žilina: Čadca, Kysucké Nové Mesto, Veľká Bytča, Žilina.
2. Obvodný inšpektorát brannej výchovy pri veliteľstve 2. pešej divízie (brigády) v Banskej Bystrici so 4 okrskami:
 - a) Banská Bystrica: Banská Bystrica, Banská Štiavnica, Brezno nad Hronom, Kremnica, Krupina, Zvolen,
 - b) Levice: Levice, Nová Baňa, Parkan (Štúrovo), Šahy, Želiezovce
 - c) Lučenec: Lučenec, Modrý Kameň,
 - d) Tomaľa: Feledince (Jesenské), Revúca, Rimavská Sobota, Rožňava, Tomaľa (Šafárikovo),
3. Obvodný inšpektorát brannej výchovy pri veliteľstve 10. pešej divízie v Košiciach so 6 okrskami:
 - a) Humenné: Humenné, Medzilaborce, Snina, Sobrance, Stropkov, Svidník,
 - b) Liptovský Svätý Mikuláš: Liptovský Svätý Mikuláš, Ružomberok,
 - c) Košice: Gelnica, Košice-mesto, Košice-okres, Moldava nad Bodvou,
 - d) Michalovce: Kráľovský Chlmec, Michalovce, Trebišov, Kapušaný, Vranov nad Topľou,

⁴¹VHA Trnava – veliteľstvo 4. oblasti / OIBV 1947, čj. 43485 dôv. – Inšpektori brannej výchovy – stanovenie obvodov.

e) Poprad: Kežmarok, Levoča, Poprad, Spišská Nová Ves, Spišská Stará Ves, Stará Ľubovňa,
f) Prešov: Bardejov, Giraltovec, Prešov.

Ako som už uviedol, dôležitou súčasťou Zväzu brannosti boli jeho vojensky organizované jednotky. Tie mali Dekrétom prezidenta republiky o vytvorení Zväzu brannosti a dočasným organizačným poriadkom zväzu konkrétne vymedzené úlohy v čase mieru, brannej pohotovosti a prípadne aj v čase vojny. Dôležitým formálnym predpokladom ich fungovania bolo stanovenie vojenských hodností, zodpovedajúce vyzbrojenie a vystrojenie a materiálno-technické zabezpečenie.

Základné východisko pre stanovenie vojenských hodností predstavoval návrh smernice, ktorú spracoval Hlavný inšpektorát brannej výchovy Zväzu brannosti v súlade s § 32 časti I. Dočasného organizačného poriadku Zväzu brannosti. Vojenské hodnosti príslušníkov zväzu boli podobné tým, ktoré boli zavedené v československej armáde, to znamená dôstojnícke, rotmajstrovské a poddôstojnícke. Uvedená smernica ich ďalej rozdeľovala na dve skupiny. Prvú z nich predstavovali hodnosti radové, ktoré zodpovedali skupine zbraní (druhom vojsk) v československej armáde. Patrili do nej tie, ktoré boli systematizované pre funkcie spojené s výcvikom a životom vojenských jednotiek Zväzu brannosti. Druhú skupinu tvorili hodnosti správne, ktoré zodpovedali skupine služieb v československej armáde. Do nej patrili hodnosti pre pomocné zložky zväzu, akými boli zdravotnícka, zbrojná, právna, duchovná, hospodárska a hudobná zložka.⁴²

Bez ohľadu na príslušnosť k radovej alebo správnej zložke sa uvedené hodnosti vnútorne členili na vyššie dôstojnícke hodnosti (generál – veliteľ ZB, generál ZB, plukovník ZB, podplukovník ZB, major ZB, štábný kapitán ZB), nižšie dôstojnícke hodnosti (kapitán ZB, nadporučík ZB, poručík ZB, podporučík ZB), rotmajstrovské hodnosti (štábný práporčík ZB, práporčík ZB, štábný rotmajster ZB, rotmajster ZB) a poddôstojnícke hodnosti (rotný ZB, čatár ZB, desiatnik ZB, slobodník ZB). V písomnom styku sa uvedené hodnosti (okrem generálov) uvádzali so skratkou príslušnej skupiny (radová či správna), napríklad: plk. ZB rad., por. ZB zbroj., rtm ZB zdrav., des. ZB kanc.⁴³

V materiálnom zabezpečení vojensky organizovaných jednotiek Zväzu brannosti a brannej výchovy malo dominujúcu úlohu ich vyzbrojenie. Jeho rozsah a kvalitu však limitovali možnosti československej armády, ktorá túto úlohu mala zabezpečovať. Armáda síce disponovala zodpovedajúcim množstvom výzbroje, ale rôznorodého kalibra, typu, pôvodu a použiteľnosti. Tak napríklad podľa situácie v roku 1945 výzbroj v ručných zbraniach predstavovala 20 rôznych typov a kalibrov pušiek, 5 typov karabín a pištolí, 8 typov ľahkých a 5 typov ťažkých guľometov.⁴⁴

Rozsah a kvalita výzbroje, ktorou disponovala československá armáda, sa prejavili aj v rozsahu a kvalite zápožičky pre Zväz brannosti. Ministerstvo národnej obrany po dohode s ministerstvom vnútra zapožičalo zväzu rôzne staré typy pušiek v celkovom počte 17 542 kusov, z čoho bolo 3600 kusov nespôsobilých. Z uvedeného celkového počtu zbraní bolo odbočkám Zväzu brannosti na Slovensku pridelených 2158 kusov, z toho pre IX. kraj 962, X. kraj 494 a XI. kraj 702 pušiek.⁴⁵

Zapožičanie uvedených zbraní bolo spojené s vymedzením konkrétnych podmienok pre ich obhospodarovanie a využívanie vojenskými jednotkami zväzu. Zväz brannosti bol podľa nich povinný viesť ústrednú evidenciu zbraní a zabezpečiť ich uloženie v skladoch odbočiek. Zbrane bolo povolené nosiť a používať len pri výcviku a výkone služby vo Zväze brannosti, a to len

⁴²VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV 1946, kartón čís. 136, čj. 10038 – Návrh smernice pro stanovení hodností Svazu brannosti.

⁴³Tamže.

⁴⁴VHA Praha – MNO/HŠ – 1. oddel. čj. 572 – tajné, 1945.

VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV 1945, kartón čís. 136, čj. 5616/I. odbor 1946 – Priděl pušek jednotkám Svazu brannosti.

⁴⁵VHA Praha – MNO/1. oddel. 1946, čj. 52415 – II. z 18. júla 1946.

VHA Praha – MNO/HŠ – HIBV / I. odbor, čj. 1097 dčv. – 17. srpna 1946 – Rozdělení zbraní ve Svazu brannosti – 1. etapa.

v čase služby. Zodpovednými za dodržiavanie uvedených podmienok boli najmä veliteľ Zväzu brannosti a veliteľia jeho odbočiek.⁴⁶

V druhom poradí vyzbrojovania Zväzu brannosti bolo zabezpečenie zbraní pre potrebu brannej výchovy, ktorá bola realizovaná v jeho výcvikových strediskách. Vojenský technický a letecký ústav armády navrhol, aby pre tieto účely bola do výzbroje zavedená vzduchovka ČZB Brno pre mládež do 15 rokov, opakovacia vzduchovka ČSZ Strakonice vz. 35 pre mládež od 15 do 17 rokov, vzduchovková pištoľ ČSZ 277 Strakonice pre mládež a vzduchovková pištoľ M 41 Krasner pre dospelých.⁴⁷

Prezentovanie Zväzu brannosti na verejnosti a vytvorenie jedného z predpokladov na dosiahnutie spolupatričnosti členov mal zabezpečiť výstroj, a to najmä jeho vojenských jednotiek. Dočasným organizačným poriadkom Zväzu brannosti bola do výstroja zväzu zavedená rovnošata s označením hodností a príslušnosti k zväzu. Predpokladalo sa, že príslušníci jeho vojenských jednotiek budú mať cvičnú a vychádzkovú rovnošatu farby káki rovnakého strihu ako príslušníci československej armády. Príslušníci zväzov, z ktorých vznikol Zväz brannosti, mohli používať aj historické rovnošaty týchto korporácií.⁴⁸

Podobne ako vo vyzbrojovaní vychádzalo sa aj vo vystrojovaní Zväzu brannosti z možností československej armády. A tie ani v tejto oblasti materiálne-technického zabezpečenia neboli priaznivé, skôr naopak. Existoval jednak nedostatok výstroja vôbec a jednak bol veľmi rôznorodý strihom aj pôvodom. Preto sa na začiatku vystrojovania zväzu používala rovnošata po nemeckej armáde alebo aj predvojnového československého vojska (dôstojníci a rotmajstri). Od roku 1946 sa začalo postupne nahradzovanie nemeckých rovnošiat britskými batelldresmi s označením SB v kruhu na oboch cípoch goliera blúzy. Tie dopĺňovali súkenné a plátenné lodičky „armádneho“ vzoru, na ktorých bol malý štátny znak Československej republiky. Obuv predstavovali rôzne druhy „bagančí“. Pretože ešte v roku 1947 nemali rovnošatu všetci príslušníci vojenských jednotiek zväzu, používala sa na označenie príslušnosti k Zväzu brannosti rukávová páska v štátnych farbách, v ktorej boli votkané písmená SB. V priebehu roku 1948 prešli niektoré odbočky zväzu k noseniu armádnych rovnošiat.⁴⁹

Ako som už uviedol Zväz brannosti sa svojím charakterom a poslaním stal nositeľom branného programu a brannej výchovy v Československu. Jemu teda pripadla aj úloha brannú výchovu organizovať a realizovať. Pre túto jeho činnosť museli však byť vytvorené legislatívne predpoklady. Predstavuje ich obnovenie účinnosti predvojnového zákona o brannej výchove číslo 184/37 Zb. a jeho vykonávacieho nariadenia číslo 109/38 Zb., obsiahnuté v Dekréte prezidenta republiky číslo 125/45 Zb. o vytvorení Zväzu brannosti.⁵⁰

Vymedzené právne normy pre brannú výchovu, ako aj návrh nového zákona o brannej výchove predpokladali uskutočňovať ju v školách II. a III. stupňa, na vysokých školách a v telovýchovných spolkoch. V nich mala byť realizovaná najmä branná výchova mravná, telesná a čiastočne aj náuková. Strediská brannej výchovy, ktoré boli vytvorené pri odbočkách Zväzu brannosti, mali podľa týchto noriem organizovať a riadiť mimoškolskú brannú výchovu pre všetky ostatné osoby, najmä však ich branný výcvik. Začiatok branného výcviku bol stanovený na 2. januára 1947. Treba dodať, že vojenská správa mala prvoradý záujem predovšetkým o brannú výchovu a výcvik, ktoré sa vykonávali v strediskách brannej prípravy.⁵¹

⁴⁶SNA Bratislava – fond ministerstva vnútra – bezpečnostný odbor 1945 – 1950 (1960), kartón čís. 461, čj. 26486 – 2/1946 – III/4.

VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV/1. oddel./1945, kartón č. 136, čj. 5616/I. odbor 1946 – Príděl pušek jednotkám Svazu brannosti.

⁴⁷VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV 1946, kartón č. 136, čj. 10234 dŭv. – Návrh na zavedení zbraní pro brannou výchovu.

⁴⁸VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV 1946, kartón č. 136, čj. 10197 dŭv. – Směrnice pro zavedení a používání unifomy Svazu brannosti.

⁴⁹ROUBÍČEK, M.: Svaz brannosti 1945 – 1949. In: Historie a vojenství, čís. 3/1995, s. 113.

⁵⁰VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV 1946, kartón čís. 136, čj. 10138 dŭv. – Braná výchova – zákonitá úprava.

⁵¹Inspektoráty brannej výchovy. In: Svaz brannosti, příloha denníka Obrana ľudu, ročník I., čís. 1/1947, s. 3.

VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV 1946, kartón čís. 136, čj. 10 090 dŭv. – Všeobecné pokyny pro branný výcvik.

Dôležité miesto v realizovaní úloh brannej výchovy a výcviku patrilo orgánom, ktoré boli zo zákona zodpovedné nielen za ich obsah, ale aj riadenie. Otázky brannej výchovy na školách patrili do kompetencie ministerstva školstva a osvetu, na Slovensku do kompetencie poverenictva toho istého rezortu. Riadením brannej výchovy, ktorá bola v kompetencii ministerstva národnej obrany, boli poverené už predtým utvorené inšpektoráty brannej výchovy na stupni tohto ministerstva, veliteľstva oblastí, obvodu či správneho okresu. Povinnosťou hlavného, oblastného, obvodného (divízneho) či okrskového inšpektorátu bolo teda organizovať, riadiť a dozerať na to, aby sa branná výchova a výcvik v rámci ich pôsobnosti uskutočňovali v duchu zákona o brannej výchove a príslušných vykonávacích nariadení. Zároveň tak, aby boli rešpektované konkrétne požiadavky vojenskej správy a jej smernice pre vykonávanie brannej prípravy.⁵²

Stanovený obsah a tematika brannej výchovy rešpektoval, ako som už konštatoval, jednotlivé kategórie členov. Pre cvičencov – žiakov II. a III. stupňa škôl to bola branná výchova mravná a náuková. Jej tematika bola na návrh MNO – HŠVO zapracovaná do učebníc zemepisu pre uvedené stupne a realizovaná od roku 1946. Cieľom brannej výchovy na II. stupni škôl – jednotná škola – bolo dosiahnuť, aby žiaci poznali špeciálnu mapu a jej použitie, získali schopnosť zhotoviť situačný náčrt a orientovať sa v teréne pomocou mapy i bez nej. Na tematiku bolo vyčlenených 16 hodín. Na III. stupni škôl – stredná škola – mali študenti získať schopnosť nielen dobre poznať špeciálnu mapu a jej použitie, ale vedieť aj zhotoviť orientačný náčrt a orientovať sa v teréne s použitím mapy i bez nej, a to aj za sťažených podmienok. Na zvládnutie problematiky bolo vyčlenených 20 hodín.⁵³

Branná výchova na vysokých školách, ktorá sa začala roku 1946, bola vykonávaná podľa výnosu ministerstva školstva a osvetu (čj. 12 000/38-IV/1-R). Podľa neho boli vysokoškolskí študenti povinní zúčastňovať sa pochodových cvičení, ktoré v spolupráci s ústavmi pre telesnú výchovu na vysokých školách (neskoršie katedry telesnej výchovy) organizovala vojenská správa. Väčší rozsah úloh brannej výchovy bol vymedzený pre predpokladané a od roku 1948 aj prevádzkované študentské výcvikové tábory. Ich zriaďovateľom bola vojenská správa. Závaznú normu pre organizovanie a vykonávanie brannej výchovy na vysokých školách predstavovali „Dočasné osnovy brannej výchovy“ pre mužov od 17 do 22 rokov.⁵⁴

Okrem už uvedených foriem brannej výchovy na vysokých školách bola jej súčasťou aj „náuka o obrane štátu“. Táto forma, so svojimi začiatkami v roku 1946, presahovala uvedený rámec brannej výchovy. Zahŕňovala totiž aj niektoré vojensko-politické a vojensko-odborné aspekty vojny a vojenstva. Tematika „náuky“ bola zahrnutá do 10 dvojhodinových prednášok (2 x 45') a ukončená skúškou podľa vysokoškolských zvyklostí. Dostatočne dôrazne sa tak akcentoval nielen význam tejto formy brannej výchovy, ale aj potreba zvyšovať úroveň vojensko-politických a vojensko-odborných vedomostí absolventov vysokých škôl. Jedným z predpokladov na dosiahnutie tohto cieľa bola dohoda príslušných stupňov velenia armády a Zväzu brannosti s ministerstvom školstva a osvetu, podľa ktorej Hlavný inšpektorát brannej výchovy určil lektorov na odprednášanie stanovených tém, t. j.:⁵⁵

1. Brannosť národa. Formy a podstata vojny.
2. Československé vojenské tradície (do I. svetovej vojny).
3. Prvý odboj. Armáda prvej republiky. Druhý odboj.
4. Vojensko-odborné problémy vojny.

⁵²Inšpektoráty brannej výchovy. In: Sväz brannosti, príloha denníka Obrana ľudu, ročník I., čís. 1/1947, s. 3.

⁵³VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV 1946, kartón čís. 136, čj. 139 – Branná výchova mravná a náuková.

⁵⁴VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV 1946, kartón čís. 135, čj. 222 – Branná výchova na vysokých školách.

VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV 1948, kartón čís. 153, čj. 6144 dŕv. – Zřízení táborů branné výchovy pro posluchače vysokých škol v roce 1948.

Poznámka: Zriaďovanie táborov sa uskutočnilo na základe výnosu MNO – čj. 1092 dŕv. – HŠ/HIBV z 22. mája 1948 – J.V.

⁵⁵VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV 1946, kartón čís. 136, čj. 10272 dŕv. – Náuka o obraně štátu na vysokých školách.

5. Organizácia a použitie branných síl. Branný zákon.
6. Veda a vojna.
7. Materiálne zabezpečenie vedenia vojny.
8. Psychologické aspekty vedenia vojny.
9. Politické aspekty vojny.
10. Branná výchova.

Organizačné a obsahové dotváranie brannej výchovy obyvateľstva pokračovalo aj v roku 1948. Najvyššia rada obrany štátu rozhodla na základe zákona o obrane štátu číslo 131/36 Zb. (§ 2. odst. 1) o spracovaní plánu alebo smernice pre mravnú, osvetovú a brannú výchovu obyvateľstva. Spracovanie návrhu tohto dokumentu malo zabezpečiť ministerstvo národnej obrany v spolupráci s ministerstvom školstva a osvetu, ministerstvom informácií, prípadne aj v spolupráci s ministerstvom zahraničných vecí a zdravotníctva, Štátneho plánovacieho úradu a podľa potreby aj iných štátnych orgánov.⁵⁶

Počas roka 1948 sa začala rozbiehať aj špecializovaná branná výchova. Jej základom bolo vytvorenie zodpovedajúcich organizačných prvkov v rámci Zväzu brannosti a určenie náplne ich činnosti. Do rámca tohto druhu brannej výchovy patrilo najmä vytvorenie a výcvik jazdeckých zborov, letecká braná výchova, vytvorenie základov pre parašutizmus a motoristický výcvik.

Návrh na vytvorenie jazdeckých zborov predložil minister poľnohospodárstva Július Ďuriš. Vychádzal z 2. odseku § 12 vykonávajúceho nariadenia vlády k Dekrétu prezidenta republiky o vytvorení Zväzu brannosti. V uvedenej časti tohto nariadenia sa totiž uvádza, že v rámci výcvikového odboru vytvorí predsedníctvo Zväzu brannosti motoristické, jazdecké či iné oddiely, resp. zbory. O týchto otázkach rokovali už 6. januára 1948 ministri národnej obrany, vnútra a poľnohospodárstva. Rozhovory medzi zástupcami uvedených ministerstiev a Ústredím Zväzu brannosti pokračovali aj 26. februára toho roka.⁵⁷ O ďalších rokovaníach, najmä o záverečnom, som však už nemal k dispozícii archívne ani iné podklady. Nespornou je skutočnosť, že v roku 1948 sa začal jazdecký výcvik. Jeho rozsah a výsledky boli však zanedbateľné, osobitne na Slovensku. Bolo to nielen pre obmedzený časový priestor, ale aj preto, že miesto a úloha jazdy vo vedení bojovej činnosti dožívali. A táto skutočnosť nebola zodpovedajúco akceptovaná už pri príprave návrhu vykonávajúceho nariadenia vlády k Dekrétu prezidenta republiky o vytvorení Sväzu brannosti.

Základ pre leteckú brannú výchovu predstavovali národné aerokluby. Na Slovensku to bolo vytvorenie ústredia a pomerne veľkej siete odbočiek Slovenského národného aeroklubu. Už v roku 1946 patrila do jeho siete odbočka Bratislava, Banská Bystrica, Košice, Piešťany, Zvolen, Žilina, Prešov, Trenčín, Nitra, Trnava, Turčiansky Svätý Martin, Ružomberok, Považská Bystrica, Kremnica, Nové Zámky, Bytča, Baťovany (Partizánske), Batizovce (Svit) a Pezinok. Výstavba letísk v rámci oboch národných aeroklubov, českého i slovenského, pokračovala za spoluúčasti Zväzu brannosti i v roku 1948.⁵⁸

Realizácia úloh leteckej brannej výchovy vychádzala zo zásad dohody medzi ministerstvom národnej obrany, Štátnou leteckou správou ministerstva dopravy a ministerstvom vnútra. Z hľadiska foriem činnosti zahrňovala motorové a bezmotorové lietanie, prípravný výcvik pozemných leteckých špecialistov a letecké modelárstvo. Leteckú brannú výchovu mala ria-

⁵⁶VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV 1948, kartón čís. 135, čj. 1399 dŕv. – Smernice pro výchovu národa z hlediska obrany štátu – návrh.

⁵⁷VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV 1948, kartón čís. 152, čj. 579 dŕv. – Vytvoření jezdeckých sborů v rámci Svazu brannosti.

VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV 1948, kartón čís. 771 dŕv. – Jezdecké sbory – organizace a působnost.

⁵⁸VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV 1946, kartón čís. 135, čj. 4955 – Slovenský národný aeroklub – ústředí – seznam odboček.

VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV 1948, kartón čís. 156, čj. 12086 – Výstavba letísk a aeroklubů.

VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV 1948, kartón čís. 154, čj. 1871 – Budování sportovních letišť na Slovensku.

dit' a realizovať – okrem výcviku v motorovom lietaní – Štátna letecká správa. Výcvik v motorovom lietaní zabezpečovalo podľa uvedenej dohody ministerstvo národnej obrany.⁵⁹

Priebeh druhej svetovej vojny ukázal na rast významu výsadkového vojska vo vedení bojovej činnosti. Z tejto skúsenosti vychádzala aj požiadavka ministerstva národnej obrany na čo najskoršie začatie predvojenského výcviku v parašutizme. Jej základom bol zámer velenia československej armády na výstavbu výsadkového vojska. Začiatok realizácie tejto úlohy vo Zväze brannosti predstavoval kurz pre inštruktorov paravýcviku.⁶⁰

Velenie československej armády a Ústredie Zväzu brannosti zohľadnilo aj narastajúci význam motorizácie ozbrojených síl všeobecne, vrátane výstavby motorizovaného a mechanizovaného vojska československej armády. To ovplyvnilo nielen ich vzťah k motoristickej brannej výchove, ale stalo sa aj základom materiálu, ktorý spracovala Hlavná správa výchovy a osvetu ministerstva národnej obrany. Okrem iného v ňom navrhla, aby vojenská správa dala pre tento výcvik v Zväze brannosti a v Autoklube republiky Československej niektoré zo svojich veľkých cvičísk. Na Slovensku to mali byť cvičisko Malacky – Plavecké Podhradie, Turčiansky Svätý Martin alebo Žilina, Lučenec a Košice. Konkretizácia úloh, ktoré súviseli s rozvinutím motoristickej brannej výchovy, bola zabezpečená vydaním dočasnej smernice ministerstva národnej obrany pre činnosť motoristických stredísk brannej výchovy. Zároveň aj vyčlenením inštruktorov (gážisti a poddôstojníci motorizovaných útvarov a jednotiek) pre konkrétny výcvik vodičov motorových vozidiel.⁶¹ Strediská sa tak stali základnou výcvikovou zložkou motoristickej brannej výchovy Zväzu brannosti.

Dôležitú súčasť brannej výchovy Zväzu brannosti predstavovala branno-športová činnosť. Do nej je možné zaradiť najmä organizovanie brannomotoristických podujatí. Tie sa uskutočňovali na základe dohody medzi Hlavným inšpektorátom Zväzu brannosti a Autoklubom republiky Československej.⁶² Svojím charakterom predstavovali doplnkovú a záujmovú činnosť motoristickej brannej výchovy.

S existenciou Zväzu brannosti a systémom jeho brannej výchovy bol v oblasti branno-športovej činnosti spojený aj vznik Sokolovského preteku brannej zdatnosti mládeže. Návrh na jeho uskutočnenie predložil hlavný inšpektor brannej výchovy gen. Čeněk Kudláček. Predpokladal, že prvý ročník sa uskutoční pri príležitosti 5. výročia bojov 1. československej vojenskej jednotky v Sovietskom zväze v marci 1943 pri Sokolove a na pamiatku druhého československého odboja vôbec.⁶³

Pomerne široká škála foriem a obsahu brannej výchovy Zväzu brannosti, začatá už v roku 1946, však jednoznačne dokazuje, že išlo predovšetkým o činnosť, ktorá sa v podstate netýkala tých členov Zväzu brannosti (cvičencov), ktorí mali podľa zákona o brannej výchove absolvovať vo zväze povinný branný výcvik. Potvrzuje to aj 22. obežník Ústredia Zväzu brannosti z roku 1947. Ten totiž uvádza, že so začatím povinnej brannej výchovy nie je možné rátať pred 1. októbrom 1948 t. j. pred prijatím a zverejnením nového zákona o brannej výchove.⁶⁴ Táto skutočnosť spôsobovala, že sa činnosť Zväzu brannosti v tejto oblasti nemo-

⁵⁹VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV 1948, kartón čís. 154, čj. 2086 dŭv. – Letecká branná výchova – provádění.

VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV 1946, kartón čís. 135, čj. 496 – Plachtařský materiál MNO přidělený do středisk Svazu brannosti.

⁶⁰VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV 1948, kartón čís. 1110 dŭv. – Parašutistický výcvik – kurz pro instruktory.

⁶¹VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV 1946, kartón čís. 135, čj. 424 – Terénní výcvik motoristů ve Svazu brannosti a autoklubu.

VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV 1948, kartón čís. 152, čj. 1149 dŭv. – Střediska branné výchovy motoristické – vydání prozatímní směrnice.

⁶²VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV 1946, kartón čís. 135, čj. 275 – Motoristické podniky branně-výchovné a sportovní – prozatímní směrnice.

⁶³VHA Praha – MNO/HŠ-12. oddel. 1947, kartón čís. 174, čj. 1883 – Sokolovský závod branné zdatnosti mládeže v roce 1948.

⁶⁴VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV 1947, kartón čís. 174, čj. 4813 – 22. obežník Ústředí svazu brannosti.

hla opierať o pevný legislatívny základ, čo vtláčalo obsahu jeho činnosti do značnej miery improvizatívny charakter.

Ďalší vývoj a samotnú existenciu Zväzu brannosti ovplyvnili politické a spoločenské premeny, ku ktorým v československej spoločnosti došlo po februári 1948. Navyše sa ho dotýkali i zmeny v rezorte obrany, ktoré prebehli v druhej polovici 40. rokov, osobitne tie, ktoré ovplyvnili riadiace články zväzu. Zväz brannosti zostal však aj po zmene politického systému, i keď už nie dlho, celoštátnou korporáciou pre riadenie, vykonávanie a kontrolu brannej výchovy. Výnimku predstavovala branná výchova na všetkých typoch škôl, ktorá už predtým prešla do kompetencie ministerstva školstva a osvetu, resp. príslušného povereníctva na Slovensku. Činnosť Zväzu brannosti naďalej riadilo ministerstvo národnej obrany prostredníctvom Hlavného inšpektorátu brannej výchovy.⁶⁵

Zmenu existujúceho stavu v štruktúre riadiacich orgánov Zväzu brannosti ako prvé ovplyvnili reorganizačné zmeny v československej armáde na jeseň 1948. V ich rámci bolo totiž zrušené veliteľstvo 2. vojenskej oblasti a s ním aj oblastný inšpektorát brannej výchovy pri tomto veliteľstve. Ešte výraznejšie do štruktúry riadiacich orgánov Zväzu zasiahli reorganizačné zmeny na úrovni velenia československej armády, ktoré sa udiali na prelome rokov 1948 – 1949. Na ich základe sa totiž z Hlavného inšpektorátu brannej výchovy utvorilo 12. oddelenie Hlavného štábu, ktoré prevzalo úlohy zrušeného inšpektorátu. Ostatné prvky riadiacich orgánov zostali zachované.⁶⁶

Zmeny v politickej a spoločenskej oblasti ovplyvnili aj priority v činnosti nového vedenia Zväzu brannosti. Jeho hlavná pozornosť bola orientovaná najmä na upevnenie organizácie zväzu. V tejto oblasti došlo totiž po februári 1948 v mnohých prípadoch k rozpadu jeho štruktúr na úrovni okresov, miest a dedín.⁶⁷ V zásade však už išlo len o málo reálny pokus. To preto, lebo nová vnútropolitická klíma nevytvárala, a ani nemala záujem vytvárať podmienky pre činnosť organizácie, ktorá bola spojená s predchádzajúcim režimom.

Naznačené smerovanie Zväzu brannosti k jeho zániku bolo jednoznačne potvrdené i likvidáciou štruktúry jeho riadenia. Potvrdili to opatrenia, ktoré sa prijali na úrovni ministerstva národnej obrany. Na ich základe boli totiž zrušené oblastné, obvodné a okrskové inšpektoráty brannej výchovy. Toto opatrenie nadobudlo platnosť 15. januára 1949. Dôstojníci, ktorí tieto funkcie zastávali, boli daní k dispozícii veliteľstvám príslušných druhov vojsk alebo služieb. V tejto súvislosti to bol aj plk. Ján Malár, oblastný inšpektor brannej výchovy pri veliteľstve 4. oblasti v Bratislave.⁶⁸ Proces zrušenia Zväzu brannosti vyvrcholil v roku 1949, keď boli pripravené a potom aj realizované legislatívne opatrenia. Išlo najmä o vládny návrh zákona, ktorým sa rušil Zväz brannosti a smernice na jeho likvidáciu.

V dôvodových správach uvedených dokumentov, zdôvodňujúcich zrušenie Zväzu brannosti, prevládajú najmä politické dôvody. Okrem iného uvádzajú, že „Zväz brannosti združoval vo svojich radoch do februára 1948 prevažne protiludové živly a že vo februári 1948 vcelku zlyhal“. Treba však uviesť, že takéto tvrdenia podporila napríklad i oficiálna správa ČTK z 23. februára 1948, podľa ktorej malo ísť o snahu protikomunistického bloku získavať zbrane, ktorými disponoval Zväz brannosti, respektíve aj o kalkulácie s využitím niektorých jeho odbočiek.⁶⁹ Podľa

⁶⁵Vojenské dějiny Československa, c. d., s. 350.

⁶⁶Tamže, s. 350 – 351.

VHA Praha – MNO/GŠ-OMS, čj. 004002, 38 1/15 – 11, 1951.

⁶⁷Vojenské dějiny Československa, c. d., s. 350 – 351.

⁶⁸VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV 1948, kartón čís. 154, čj. 2175 dův. – Zrušení oblastních, obvodních, okrskových a leteckých inspektorátů branné výchovy.

VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV 1948, kartón 152, čj. 1060 dův. – Návrh na odvolání z funkce OIBV Bratislava plk. Jána Malára.

⁶⁹SNA Bratislava – fond ÚP SNR 1945 – 1960 II., kartón čís. 748, čj. 1960 – Vládny návrh zákona, ktorým sa ruší Svaz brannosti.

VHA Praha – MNO/HŠ – 12. odd. 1949, kartón čís. 137, čj. 1142 – Osnova zákona, kterým se ruší Svaz brannosti. Vojenské dějiny Československa, c. d., s. 351.

DJUBEK, E.: c. d., s. 40 – 44.

autorovi dostupných prameňov a informácií však k realizovaniu takého niečoho nedošlo. Na základe uvedeného teda možno vysloviť názor, že príčinou zániku bol vlastne rozpor medzi poslaním, zložením a úlohami Zväzu brannosti na strane jednej a novou politickou a spoločenskou situáciou po februári 1948 na strane druhej.

Dôvodové správy uvedených legislatívnych návrhov uvádzajú aj ďalšiu skupinu príčin zrušenia Zväzu brannosti. Hoci mali v prvom rade objektivizovať politické dôvody jeho zrušenia, majú aj reálny základ. Jedným z nich je skutočnosť, že zväz nerozvinul brannú výchovu cvičencov, pretože viac-menej pasívne vyčkával na prijatie nového zákona o brannej výchove. Treba však poznamenať, že táto pasivita nebola v brannej výchove všeobecná. Netýkala sa napríklad činnosti vojenských organizovaných jednotiek Zväzu brannosti, motoristických a leteckých stredísk brannej výchovy, organizovania branno-športových podujatí a pod.

Medzi nedostatky Zväzu brannosti, a tým aj dôvody pre jeho zrušenie, bolo zaradené aj tvrdenie, že Zväz brannosti nedokázal vycvičiť potrebný počet kvalifikovaných cvičiteľov, ktorí by v oblasti teórie a praxe poznali nové spôsoby vedenia výcviku. Tu sa však príslušná časť kritiky bezprostredne dotýka aj československej armády, pod vedením ktorej vlastne branná organizácia existovala a vyvíjala činnosť.⁷⁰ A navyše, nové spôsoby vedenia výcviku boli v tomto čase stále viac-menej závislé od dosiahnutého stavu a úrovne teoretického rozpracovania poznatkov, ktoré vyplynuli z prípravy, vedenia a výsledkov druhej svetovej vojny a nastupujúcich trendov vo vývoji vojenstva.

Zákon Národného zhromaždenia Československej republiky číslo 138/49 Zb. z 11. mája 1949 o zrušení Zväzu brannosti predstavoval logickú bodku za existenciou tejto brannej organizácie. Zákon zrušil Zväz brannosti a súčasne s ním aj Dekrét prezidenta číslo 125/45 Zb. o jeho vytvorení. Práva a záväzky zväzu prešli na jeho základe na vojenskú správu.⁷¹ Konkrétne úlohy, spojené s likvidáciou majetku a záväzkov brannej organizácie, boli obsiahnuté v smernici ministerstva národnej obrany. Tá totiž okrem iného tiež predpokladala, že pracovný pomer so zamestnancami Zväzu brannosti bude ukončený do 30. júna 1949.⁷²

Na likvidáciu Zväzu brannosti bola utvorená ústredná likvidačná komisia, ktorej členov vymenoval minister národnej obrany. Splnením úloh smernice ministerstva národnej obrany bolo završené pomerne krátke obdobie trvania a činnosti prvej brannej organizácie v Československu po roku 1945, tým aj jej existencie a činnosti na Slovensku.

Prijatím a realizáciou zákona o zrušení Zväzu brannosti zanikol aj jeho tlačový orgán – týždenník Svaz brannosti (Svaz brannosti), ktorý vychádzal ako príloha Obrany ľudu (Obrana ľudu). Jeho prvé číslo vyšlo 1. januára 1947.⁷³

⁷⁰Tamže.

⁷¹VHA Praha – MNO/HŠ – 12. odd. 1949, kartón čís. 137, čj. 1142 – Osnova zákona, ktorým sa ruší Svaz brannosti.

⁷²VHA Praha – MNO/HŠ – 12. odd. 1949, kartón čís. 137, čj. 10289 – Zrušení Svazu brannosti – návrh smernice na likvidaci.

⁷³VHA Praha – MNO/HŠ-HIBV, kartón čís. 152, čj. 675 – Týždenník Svazu brannosti.

J. VÝBOH: VERBAND DER WEHRKRAFT IN DER SLOWAKEI (1945 – 1949)

Die Tschechoslowakei hatte eine ganze Reihe der wichtigen Problemen nach dem II. Weltkrieg zu lösen. Dazu hat auch die Staatswehrpolitik in einer breiten Bedeutung als auch ihre einzelne Teile gehört. Die allgemeine Vorbereitung der Bevölkerung zum potentialen Krieg, als auch Beteiligung an der Kampfdurchführung haben den Bestand des Problems der militärischen Erziehung gebildet. Die Lösung der Problematik ist durch folgenden beeinflusst worden:

a/ Erfahrungen der Tschechoslowakei aus der Zwischenkriegszeit – Organisation und Inhaltszersplitterung der Wehrziehung und die Absenz des Zentralorgans ihrer Führung, besonders in ihrem fachmilitärischen Bereich.

b/ Kenntnisse aus dem II. Weltkrieg – aus Vorbereitung und Ablauf, die eindeutig bestätigten, daß die Kriege der 20. Jahrhundert die Kriege der Nationen geworden sind. Als ein Beweis dient, ausserdem, nicht nur die steigende Zahl der beteiligten Staaten im Krieg und ihren Streitkräfte, sonder auch aktive Beteiligung der Zivilbevölkerung an der Führung des Kriegs im Rücken des Feindes.

Erworbene Kenntnisse und Entwicklung des Militärwesens nach dem zweiten Weltkrieg haben nicht nur ein weitestgehendes Wachstum der Rolle der Streitkräfte, sondern auch der Bevölkerung in der Vorbereitung und Führung des potenziellen Kriegs. Gleichzeitig wurde die Anforderung an die Vereinigung der Wehrbemühung und Bildung der einheitlichen Wehrorganisation in der Tschechoslowakei aktualisiert.

Ein Ausweg für die Lösung des gegebenen Problems war eine Zustimmung der Militärrates der Regierung zur Gründung solcher Institution vom 7. Juni 1945. Ihr Grund haben 4 Organisationen – Verband der Tschechoslowakischen Offiziere, Verband der nationalen Schützengarden, Verband der tschechoslowakischen Feldweibel und Verband der tschechoslowakischen Reservisten gebildet. Diese haben eine gemeinsame staatliche Wehrorganisation – Nationaler Verband der Wehrkraft gebildet. Diese Organisation ist ein offizieller Träger des Teils der Staatswehrpolitik geworden, die im Rahmen der Wehrziehung der Zivilbevölkerung realisiert wurde.

Die Prozessbildung der Staatswehrorganisation wurde mit dem Dekret des Präzidents der Republik über Gründung des Verbands der Wehrkraft (ZB) vom 27. Oktober 1945 beendet und die Generalversammlung des Verbandes vom 16. December 1945 hat ihre Gründung genehmigt und zeitweilige Organisationsordnung und die Funktionäre wurden gewählt. Mit diesem Akt wurde die Zersplitterung der Wehrorganisation und ihre separate Tätigkeit auf dem Gebiet der Wehrziehung beendet.

Eine spezifische fachmilitärische Rolle im Rahmen des Verbands der Wehrkraft war die Gründung der militärisch organisierten Einheiten des Verbandes. Ihre Organisation, Ausbildung und Bestimmung wurde vom Dekret des Präzidents der Republik, §28 des Gesetzes über Wehrziehung No. 184/37 des Gesetzblatts festgelegt und hat zuständige Richtlinien des Ministeriums der Nationalen Verteidigung konkretisiert.

Zur Erfüllung der proklamierten Aufgaben des Verbands der Wehrkraft wurde seine Organisationsstruktur – Zentrum, Bezirke, – 3 in der Slowakei gebildet: Bratislava, Banská Bystrica, Košice, Filialen, Ortsgruppen. In der Slowakei wurde außerdem der Zentralsekretariat des Wehrkraftverbands für die Slowakei gegründet. Bildung der Verwaltungssorganen hat also die slowakischen nationalen Besonderheiten berücksichtigt. Das Verwaltungssystem und damit auch die Anwendung des Einflusses der Armee auf die Aktivität der Wehrziehung wurde vom Inspektoraten der Wehrkrafterziehung – Hauptinspektorat beim Ministerium für nationale Verteidigung /MNO/, Bezirksinspektorat beim Führungsstab des Gebiets 4, Rayon beim Divisionführungsstab – in Nitra, Banská Bystrica, Kosice und die Kreisinspektoraten in den eingeschränkten Kreisnationalausschüsse gewährleistet. Die Verbandmitgliedsbasis bildeten oder sollten bilden drei Elementen – die ausgebildeten Mitglieder eingefügten in den militärisch organisierten Einheiten, die Turner beteiligten auf der Wehrziehung und die beitragenden Mitglieder.

Die Rechtsbasis für die Durchführung der Aufgaben der Wehrziehung bildeten das Gesetz über die Wehrziehung No. 184/37 des Gesetzblatts. Es wurde vorausgesetzt die Wehrziehung an den Schulen des II. und III. Grades / die Grund – und Mittelschule / an der Hochschulen und in den Sportvereinen durchzuführen. Wegen der Absenz des neuen Wehrgesetzes /während der Existenz des Wehrkraftsverbandes war nicht angenommen/ war die pflichtige Wehrziehung doch nicht realisiert mit der Ausnahme der Hochschulen und das auch nur teilweise.

Die weitere Entwicklung und die Existenz des Wehrverbands war von dem Wandel des politischen Systems in Februar vorausbestimmt. Das neue, interne politische Klima hatte kein Interesse die Bedingungen für die Tätigkeit der Organisation zu bilden, die mit dem vorherigen politischen Regime verbunden war. Es wurde auch die Aufhebung der Gebiets – , Kreis – und Ortsinspektoraten der Wehrziehung bestätigt. Das Untergangsprozess des Wehrkraftsverbandes hat mit der Genehmigung des Gesetzes der Nationalversammlung No. 138/49 des Gesetzblattes vom 11. Mai 1949 kulminiert, mit dem Verband aufgelöst geworden ist und das wohl in der Tschechei als auch in der Slowakei.